

Бурлак О.В., доцентка кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидата юридичних наук, доцентка
<https://orcid.org/0000-0001-6530-496X>

Захист прав кримськотатарського народу в міжнародних юрисдикційних органах

Після початку збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації Автономної Республіки Крим у 2014 році, проблема захисту прав людини на окупованій території набула особливої гостроти у міжнародно-правовому дискурсі. Особливе занепокоєння викликає становище кримськотатарського народу та етнічних українців, які стали об'єктами політичних переслідувань, культурної асиміляції та системної дискримінації. Серед ключових проявів репресивної політики – заборона діяльності Меджлісу, обмеження національної освіти, утиски свободи релігії та переслідування громадських активістів і незалежних медіа.

У відповідь на ці порушення Україна активізувала дипломатичні та правові механізми на міжнародному рівні, спрямовані на засудження незаконної анексії Криму та притягнення держави-окупанта до міжнародно-правової відповідальності [1, с. 246]. Одним із провідних інструментів такого захисту стали міжнародні юрисдикційні органи, зокрема Міжнародний суд ООН і Європейський суд з прав людини, які забезпечують платформу для юридичного реагування на порушення прав кримськотатарського народу.

Кримськотатарський народ, як корінне населення Криму, має особливий етнокультурний, історичний і правовий статус. У внутрішньому правопорядку України цей статус закріплений Законом України «Про забезпечення прав і свобод корінних народів України» (2021), що гарантує право на самовизначення в межах суверенітету України, збереження мови, культури, функціонування представницьких органів (Курултаю, Меджлісу) та охорону історичної спадщини.

У міжнародно-правовому вимірі визначальним є Декларація ООН про права корінних народів (2007), яка закріплює, зокрема, право на свободу від дискримінації (ст. 2), політичне самовизначення (ст. 3), автономію у внутрішніх справах (ст. 4) , участь у житті держави із збереженням власних інституцій (ст. 5) тощо.

Незважаючи на це, після окупації півострова Російська Федерація не визнала правовий статус кримськотатарського народу, а навпаки – здійснила низку заходів, спрямованих на його ізоляцію та маргіналізацію. Заборона Меджлісу в 2016 році як нібито «екстремістської організації» є грубим порушенням статті 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року, що гарантує право на участь у громадському та політичному житті без дискримінації. Обмеження мовно-культурних прав, знищення об'єктів кримськотатарської культурної спадщини, утиски в освіті та релігійній сфері свідчать про системний характер дискримінації, що має бути кваліфікований як порушення норм міжнародного права. До того ж міжнародне співтовариство неодноразово засуджувало такі дії Російської Федерації на території Криму [2, с.54].

У 2017 році Україна звернулася до Міжнародного суду ООН із позовом проти Російської Федерації, вказуючи на порушення останньою положень двох ключових міжнародних договорів: Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999) та Міжнародної конвенції

про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965). У контексті захисту прав кримськотатарського народу Україна акцентувала на системному характері дискримінаційної політики Росії в окупованому Криму, зокрема щодо заборони діяльності Меджлісу, обмеження освіти кримськотатарською мовою, переслідування представників національних ЗМІ та активістів.

У 2017 році Суд застосував тимчасові заходи, зобов'язавши Російську Федерацію утриматися від обмеження діяльності представницьких органів кримських татар і забезпечити право на освіту українською мовою [3]. Проте на момент розгляду справи по суті жоден із цих заходів Росією виконаний не був.

31 січня 2024 року Міжнародний суд ООН виніс остаточне рішення [4], в якому визнав порушення Росією зобов'язань за статтями 2(1) і 5 Конвенції 1965 року в частині обмеження доступу до шкільної освіти українською мовою, а також невиконання рішення про тимчасові заходи. Водночас, Суд відхилив більшість вимог України, зокрема щодо визнання дискримінаційного характеру заборони Меджлісу та інших репресивних заходів стосовно кримських татар.

Суд обґрунтував свою позицію відсутністю належних доказів умисного дискримінаційного наміру (*discriminatory intent*) з боку Російської Федерації. Зазначалося, що лише наявність фактів порушення прав людини є недостатньою для кваліфікації дій держави як таких, що суперечать Конвенції. Така інтерпретація зумовила застосування вузького тлумачення понять «расова дискримінація» та «мотив дискримінації», що істотно ускладнило юридичну кваліфікацію системної дискримінації в умовах окупації.

Окремі судді у своїх окремих думках (зокрема, Себутінде, Івасава, Беннун, Чарлзворт, Абрагам) піддали критиці надмірно формалізований

підхід до тлумачення норм Конвенції, наголошуючи на необхідності врахування прихованого та системного характеру дискримінації. Було висунуто концепцію «структурної дискримінації» та запропоновано пом'якшений стандарт доказування, заснований на оцінці сукупності адміністративних практик, що стосуються певної етнічної групи, навіть за відсутності прямої расової риторики.

Узагальнений аналіз окремих думок суддів у справі засвідчує два ключові аспекти, що заслуговують на посилену увагу з боку міжнародної спільноти. По-перше, орієнтація виключно на формально-текстуальне тлумачення положень Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965) виявляється недостатньою для ефективного реагування на латентні або опосередковані прояви дискримінації, зокрема в умовах окупації, авторитарного управління чи політично мотивованого пригнічення. По-друге, наявність доктринальних розбіжностей щодо стандартів доказування дискримінації свідчить про необхідність подальшого розвитку відповідних критеріїв у рамках міжнародного права та удосконалення юрисдикційної практики.

Питання захисту прав кримськотатарського народу було також предметом розгляду Європейського суду з прав людини у межах міждержавного спору «Україна проти Росії (щодо Криму)», що базувався на двох заявах (№ 20958/14 і № 38334/18), поданих відповідно до статті 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [5]. Українська сторона стверджувала, що Російська Федерація, здійснюючи ефективний контроль над територією Криму з 27 лютого 2014 року, вчинила численні системні порушення прав людини, зокрема права на життя, свободу, особисту недоторканність, справедливий суд, приватне життя, свободу релігії, зібрань, вираження поглядів та захист від дискримінації.

У рішенні від 25 червня 2024 року ЄСПЛ підтвердив факт порушення Росією вказаних прав у контексті реалізації репресивної політики щодо кримськотатарської спільноти. Суд встановив, що кримські татари зазнали цілеспрямованого тиску з боку окупаційної адміністрації, що проявлявся у забороні діяльності Меджлісу, переслідуванні активістів, обмеженні релігійної свободи та права на освіту рідною мовою. Ці дії були визнані елементами адміністративної практики, яка суперечить статтям 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11 Конвенції, а також статей 1,2 Протоколу №1 та статті 2 Протоколу № 4 до неї.

Окрему правову вагу мають індивідуальні заяви кримськотатарських активістів до ЄСПЛ, у яких фіксуються порушення фундаментальних прав – заборона катувань, незаконні обшуки, довільні затримання, втручання в особисте життя та дискримінація за етнічною ознакою. Ці звернення не лише дозволяють персоніфіковано оцінити фактичні обставини, а й слугують джерелом доказів системності порушень, що сприяє кваліфікації їх як адміністративної практики.

Індивідуальні скарги відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до правосуддя для потерпілих, а також мають прецедентне значення для формування практики Суду у сфері захисту прав корінних народів і протидії дискримінації. Їх розгляд підсилює міжнародну увагу до становища кримських татар та сприяє посиленню механізмів відповідальності держави-окупанта.

Захист прав кримськотатарського народу в міжнародних юрисдикційних органах набуває особливої актуальності в умовах триваючої окупації Криму та системного порушення прав представників корінного народу України. Аналіз практики Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини свідчить про поступове формування

міжнародно-правових механізмів реагування на дії, що мають ознаки дискримінації, репресій, а в окремих випадках – і геноциду.

Вперше в історії незалежної України міжнародні судові інституції надали правову оцінку масовим утискам кримських татар як етнічної та релігійної групи. Особливу значущість має рішення ЄСПЛ у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)», яким зафіксовано системні порушення низки фундаментальних прав у контексті репресивної політики окупаційної адміністрації.

Важливу доказову базу для цієї справи становили індивідуальні заяви кримськотатарських активістів, які не лише конкретизували характер порушень, а й сприяли розвитку прецедентної практики Суду щодо дискримінації за етнічною ознакою. Такі заяви мають потенціал правової кваліфікації дій окупаційної влади як проявів системної расової дискримінації, що активізує положення Конвенції ООН 1965 року.

Попри наявні виклики, зокрема високі стандарти доказування умисної дискримінації, міжнародне співтовариство демонструє зростаюче усвідомлення необхідності посиленого захисту прав корінних народів, зокрема шляхом реалізації принципів Декларації ООН про права корінних народів (2007).

Міжнародні юрисдикційні органи вже відіграють провідну роль у встановленні юридичної відповідальності за репресії проти кримських татар. Проте ефективність цього захисту залежить також від поєднання судових рішень з політичними інструментами впливу, включаючи санкції, міжнародний моніторинг і правозахисну адвокацію.

Список використаних джерел:

1. Дукач Н. Захист прав кримських татар як корінного народу України на міжнародній арені. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний

менеджмент : зб. наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2023. Том 13. С. 245-269

2. Янін О. Роль міжнародних акторів у реінтеграції тимчасово окупованого Криму. *Міжнародні та політичні дослідження*. № 2(8) 2025. С. 52-60

3. Application of the International convention for the suppression of the financing of terrorism and of the International convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Ukraine v. Russian Federation). Request for the indication of provisional measures. Order of 19 April 2017. 41 p.

4. Application of the International convention for the suppression of the financing of terrorism and of the International convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Ukraine v. Russian Federation). Judgement of 31 January 2024. 114 p.

5. European Court of Human Rights. Grand Chamber. CASE OF UKRAINE v. RUSSIA (RE CRIMEA), (Applications nos. 20958/14 and 38334/18), JUDGMENT. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2220958/14%22\],%22itemid%22:\[%22001-235139%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2220958/14%22],%22itemid%22:[%22001-235139%22]})